

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

Цей висновок підготовлений відповідно до ст.47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на звернення судді Великої Палати Верховного Суду Баранця Олександра Миколайовича про підготовку наукового висновку у справі № 905/458/21.

Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду розглядає справу № 905/458/21 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Перша дорожньо-будівельна компанія» до Служби автомобільних доріг у Донецькій області про стягнення 2 627 037,64 грн, з яких: 935 781,08 грн – три відсотки річних та 1 691 256,56 грн – інфляційні нарахування, за касаційною скаргою відповідача Служби автомобільних доріг у Донецькій області на рішення Господарського суду Донецької області від 02 червня 2021 року та постанову Східного апеляційного господарського суду від 23 вересня 2021 року.

Перед членами Науково-консультативної ради поставлені наступні питання:

1. Щодо застосування частини четвертої статті 202 та у пункту 4 частини першої статті 226 Господарського процесуального кодексу України.

Відповідно до частини четвертої статті 202 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) у разі неявки позивача в судове засідання без поважних причин або неповідомлення ним про причини неявки, суд залишає позовну заяву без розгляду, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору.

За змістом норми, закріпленої у пункті 4 частини першої статті 226 ГПК України, суд залишає позов без розгляду, якщо, зокрема позивач (його представник) не з'явився у судове засідання або не повідомив про причини

неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору.

При застосуванні зазначених процесуальних норм у об'єднаній палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду виникли такі питання:

- Норми, закріплені у частині четвертій статті 202 та у пункті 4 частини першої статті 226 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативними чи диспозитивними?
- Повноваження суду залишити позов без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України (нез'явлення позивача в судове засідання, за умови належного повідомлення позивача про час і місце судового засідання, не повідомлення позивачем суду про причини своєї неявки та не надання суду заяви про розгляд справи за його відсутності), є дискреційними (на власний розсуд) чи імперативним (таким, що є обов'язковими в силу закону), тобто за наявності зазначених обставин суд має право чи зобов'язаний залишити позов без розгляду?
- Чи є передбачені частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України підстави (умови) обов'язковими для залишення позову без розгляду, а які можуть вважатися виключенням для обов'язкового залишення позову без розгляду?
- Чи залежить застосування судом такої процесуальної дії як залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, від того, чи визнавав суд явку позивача в судове засідання обов'язковою?
- У якому випадку суд за змістом частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України має надавати оцінку можливості вирішення спору у справі за відсутності позивача? Чи зобов'язаний суд надавати таку оцінку у разі, якщо від позивача до суду не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності?

- Чи може суд на власний розсуд (за відсутності у суду повідомлення позивача про причини своєї неявки в судове засідання та / або відсутності заяви позивача про визнання поважними цих причин) визнати поважними причини неявки позивача в судове засідання за обставин, якщо причини такої неявки є очевидними, зокрема за обставин введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та у разі, якщо місцезнаходженням позивача згідно з повідомленою ним суду адресою є зона активних бойових дій?

- Чи зобов'язаний суд залишити позов без розгляду з підстав, передбачених частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, у разі, якщо позивач був належним чином повідомлений про час і місце судового засідання, однак не з'явився в судове засідання, не повідомив суд про причини своєї неявки та не надав суду заяву про розгляд справи за його відсутності, однак при цьому причини такої неявки позивача в судове засідання для суду є очевидним, зокрема введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та знаходженням позивача згідно з повідомленою ним суду адресою у зоні активних бойових дій?

2. Щодо застосування статей 308 – 313 Господарського процесуального кодексу України.

- У якому взаємозв'язку між собою перебувають норми, закріплені у статтях 308 – 313 ГПК України?

- Чи співвідносяться між собою (чи мають взаємозв'язок) та яким чином норми, що містяться (1) у пункті 5 частини першої статті 308 та у статті 311 ГПК України, а також (2) статті 311 та статті 313 ГПК України?

- Чи повинен суд касаційної інстанції застосовувати положення частини другої статті 311 ГПК України при наявності у суду підстав для застосування пункту 5 частини першої статті 308 та частини першої статті 313 ГПК України?

- Норма, закріплена у частині першій статті 313 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативною чи диспозитивною? У разі, якщо суд касаційної інстанції виявить, що оскаржуване рішення ухвалене з порушенням норм процесуального права та наявні підстави для залишення позову без

розгляду з підстав, передбачених статтями 226 та 231 ГПК України, суд касаційної інстанції застосовує повноваження, передбачені пунктом 5 частини першої статті 308 та частиною першою статті 313 ГПК України, як дискреційні (на власний розсуд) чи як імперативні (такі, що є обов'язковими в силу закону)?

3. Щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права.

- Чи має значення подібність правовідносин при необхідності врахування висновків Верховного суду щодо застосування норм процесуального права?

- У яких випадках підлягають врахуванню висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права?

- Чи підлягають врахуванню висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права у разі неподібності процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах (у справі, що розглядається судом, зі справою, в якій Верховний суд сформував відповідні висновки щодо застосування норми процесуального права)? Тобто чи є подібність процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах умовою, що визначає необхідність врахування висновків Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права?

Питання 1. Відповідаючи на пункт перший питань, слід зазначити, що в науці господарського та господарського процесуального права є усталеною думка, що Господарський процесуальний кодекс складають норми, які мають імперативну сутність, але з елементами диспозитивності в тих обсягах і випадках, що передбачені процесуальним законодавством (див. «Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти» Н.В.Іванюта Одеса, вид.Фенікс 2018 р с.146). Відповіді на поставлені у пункті першому питання можна викласти наступним чином.

Норми, закріплені у частині четвертій статті 202 та у пункті 4 частини першої статті 226 ГПК України за методом правового регулювання є

імперативними, оскільки передбачають детальну регламентацію поведінки суду, як учасника правових відносин.

Повноваження суду залишити позов без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України (нез'явлення позивача в судове засідання, за умови належного повідомлення позивача про час і місце судового засідання, не повідомлення позивачем суду про причини своєї неявки та надання суду заяви про розгляд справи за його відсутності), є імперативними в силу закону з огляду на наведені вище аргументи. Тому суд в таких випадках зобов'язаний залишити позов без розгляду.

За змістом частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України обов'язковими для залишення позову без розгляду є наступні умови:

- позивач без поважних причин не подав витребувані судом докази, необхідні для вирішення спору;
- неявка без поважних причин позивача (його представника), належно повідомленого про судове засідання.

Виключенням є наявність повідомлення позивача про причини неявки, за умови, що це не перешкоджає вирішенню спору, наявність поважної причини неявки.

Застосування судом такої процесуальної дії, як залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, законодавством не поставлено у залежність від того, чи визнав суд явку позивача в судове засідання обов'язковою.

Суд, за змістом частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України, має надавати оцінку можливості вирішення спору у справі за відсутності позивача у випадку, якщо від позивача (його представника) надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору. У разі відсутності такої заяви

суд не зобов'язаний надавати таку оцінку, оскільки це не передбачено діючим процесуальним законодавством.

За відсутності у суду повідомлення позивача про причини своєї неявки в судове засідання та / або відсутності заяви позивача про визнання поважними цих причин, якщо причини такої неявки є очевидними, пов'язані із введенням воєнного стану, знаходженням позивача в зоні активних бойових дій, суд, вважаю, може визнати поважними причини неявки позивача в судове засідання. Обумовлено це тим, що відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на території країни були введені обмеження прав громадян, в тому числі щодо переміщення, введено режим роботи підприємств в умовах воєнного стану, заборонена певна діяльність. В умовах активних бойових дій фізично неможливо в багатьох випадках надіслати повідомлення до суду чи інших органів, фізичне переміщення людей, пошти і т.і.

Вважаю, що за умов визнання судом поважною причиною неявки в судове засідання або / та ненадання заяви про розгляд справи за відсутності позивача в період військового стану та активних бойових дій в місці розташування позивача, суд не може залишити позов без розгляду. Це буде відповідати принципам і завданням господарського судочинства (стаття 2 ГПК України), зокрема принципу пропорційності.

Питання 2. Про застосування статей 308 – 313 Господарського процесуального кодексу України.

Щодо взаємозв'язку статей 308 – 313 ГПК України можна вказати, що стаття 308 регламентує перелік повноважень суду касаційної інстанції, а статті 309-313 – підстави для прийняття відповідного судового рішення.

Норми пункту 5 частини першої статті 308 ГПК України регламентують одне із повноважень суду касаційної інстанції, а саме: «скасувати судове рішення суду першої та апеляційної інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині»,

стаття 311 ГПК України передбачає підстави для скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині, або зміни його, якщо таке судове рішення переглянуто в передбачених статтею 300 ГПК України межах, ухвалене з неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права. Таким чином, стаття 311 ГПК України передбачає більше підстав для прийняття судового рішення, ніж містять норми пункту 5 частини 1 статті 308 ГПК України та змісту судових рішень (зміна судового рішення), конкретизує види зміни судового рішення (доповнення або зміна як мотивувальної так і / або резолютивної частини). В той же час стаття 311 ГПК України не регламентує підстави для часткового чи повного закриття провадження у справі, що нормовано як повноваження суду у пункті 5 частини першої статті 308 ГПК України.

Натомість, норми статті 313 ГПК України регламентують саме підстави для скасування рішення повністю або частково із закриттям провадження в справі або залишенням без розгляду у відповідній частині, тобто корелюючись із частиною повноважень суду касаційної інстанції, що перелічена у пункті 5 частини 1 статті 308 ГПК України.

За наявності у суду касаційної інстанції підстав для застосування пункту 5 частини 1 статті 308 ГПК України та частини 1 статті 313 ГПК України суд повинен застосовувати їх як норми, що мають імперативний характер, у порівнянні з нормами частини 2 статті 311 ГПК України, яка передбачає дискрецію «Порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення...». Норма, закріплена в частині 1 статті 313 ГПК України за методом правового регулювання є дискреційною, вказує на обов'язок чи скасування повністю або частково з залишенням позову без розгляду, або закриттям провадження у справі у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 226, 231 ГПК України, тобто надає суду повний спектр можливих рішень.

У разі, якщо суд касаційної інстанції виявить, що оскаржуване рішення ухвалене з порушенням норм процесуального права та наявні підстави для залишення позову без розгляду з підстав, передбачених статтями 226 та 231 ГПК України, суд касаційної інстанції застосовує повноваження, передбачені пунктом 5 частини першої статті 308 та частиною першою статті 313 ГПК України як дискреційні, оскільки зміст статті 308 встановлює право касаційної інстанції ухвалювати рішення за результатами розгляду касаційної скарги, а частина 1 статті 313 ГПК України передбачає декілька варіантів рішення суду. Таким чином, у суду є право обрання відповідного рішення.

Питання 3. Щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права, можна сформулювати наступні відповіді.

Подібність правовідносин, згідно позиції Великої палати Верховного Суду, характеризується тотожністю суб'єктного складу учасників відносин, об'єкта та предмета правового регулювання, а також умовами застосування правових норм, зокрема часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин (постанова від 27.03.2018 у справі № 910/17999/16; постанова від 25.04.2018 у справі № 910/24257/16). Норми процесуального законодавства мають наскрізний характер і мають застосовуватись до всіх учасників процесуальних правовідносин, що знаходить своє відображення у принципах господарського судочинства - рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, пропорційності.

Висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права підлягають застосуванню у діяльності судів, враховуючи принцип правової визначеності. Останній є важливим елементом верховенства права. Європейський суд з прав людини зазначає, що фундаментальним аспектом верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає, щоб при остаточному вирішенні справи судами їхні рішення не викликали сумнівів (рішення від 28.10.1999 у справі «Брумареску проти Румунії», заява №

28342/95, § 61). Відсутність єдності судової практики підриває принцип правової визначеності та послабляє довіру громадськості до судової системи (рішення від 29.11.2016 у справі «Парафія греко-католицької церкви м.Люпені та інші проти Румунії», заява № 76943/11, § 123).

Подібність процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах є умовою, що визначає необхідність врахування висновків Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права. Обумовлюється це позицією Європейського суду з прав людини, який констатував, що процесуальні норми створюються для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної визначеності, сторони провадження повинні мати право очікувати застосування вищезазначених норм. Принцип юридичної визначеності застосовується не тільки щодо сторін провадження, а й до національних судів (рішення від 21.10.2010 у справі «Дія-97 проти України», заява № 19164/04, § 47).

Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді,
директор ДУ «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної
академії наук України»,
член-кореспондент НАН України
член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Володимир УСТИМЕНКО